

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЩОДО ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Методичні рекомендації для закладів загальної середньої освіти щодо професійної орієнтації учнів з особливими освітніми потребами (далі – Рекомендації) розроблено на виконання «Оперативного плану Міністерства освіти і науки України на 2021 рік (затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 06.01.2021 р. № 30)», завдання 2.5.1.7. Забезпечення умов для проведення профорієнтації дітей з ООП, що враховують їх інтереси та можливості й сприяють їх подальшому працевлаштуванню.

Рекомендації розроблені на основі закладених правових підвалин Закону України «Про освіту» для впровадження професійної орієнтації у шкільний процес з метою інформування закладів загальної середньої освіти щодо можливих шляхів організації професійної орієнтації як системного комплексного процесу в умовах інклюзивного навчання. Ці рекомендації також враховують рекомендації Європейської агенції для розвитку спеціальної та інклюзивної освіти, зокрема щодо індивідуальних планів переходу та підтримки переходу від школи до професійного навчання чи працевлаштування учнів, що дозволять ширше враховувати запити та потреби учнів з особливими освітніми потребами та сприяти їхньому якісному визначенню щодо професійного спрямування.

Професійна орієнтація є системним комплексним процесом, який має враховувати запити та потреби учасників освітнього процесу, запити та потреби громади, ринку праці, та базуватися на залученні всіх зацікавлених сторін.

На сьогодні закладені й правові підвалини для впровадження професійної орієнтації у шкільний процес. Законом України «Про освіту» передбачено впровадження професійної орієнтації на рівні як шкіл, так і громад. Академічна, кадрова, фінансова, організаційна автономія закладів освіти, діяльність піклувальних (наглядових рад), громадське самоврядування в закладах освіти

дають змогу організувати та розвивати професійну орієнтацію на засадах педагогіки партнерства (партнерство із сім'ями, роботодавцями), компетентнісного підходу до змісту освіти, зорієнтованості на потребах учнів та їхній підтримці тощо.

Закон України «Про повну загальну середню освіту» підкреслює роль школи у здатності учнів до самореалізації, визначаючи метою загальної середньої освіти всебічний розвиток, виховання і соціалізацію особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності.

Державний стандарт базової середньої освіти містить перелік компетентностей та наскрізних умінь учнів базової школи, розвиток яких не буде цілісним без належного професійного орієнтування. Зокрема, це такі компетентності як інноваційність (здатність реагувати на зміни, відкритість до нових ідей, вміння ставити перед собою цілі), навчання впродовж життя (вміння визначати власні потреби для розвитку, знаходити можливості для навчання й саморозвитку), підприємливість, громадянські та соціальні компетентності. Особистісна та професійна реалізація, вміння ухвалювати освітньо-професійні рішення щодо свого подальшого майбутнього є наскрізними очікуваними результатами в освітніх галузях, що пропонує Державний стандарт.

Учні прагнуть самостійно та свідомо робити вибір та розуміти його наслідки. Заклади загальної середньої освіти покликані створити цілісні умови для повної реалізації цього прагнення.

При побудові системної професійної орієнтації варто враховувати, що професійна орієнтація має бути вибудована як логічна та узгоджена програма з відповідністю між цілями, змістом і очікуваними результатами навчання, орієнтована на системне та цілісне формування компетентностей для успішної самореалізації у суспільстві.

Програма професійної орієнтації не має бути стандартною для всіх. Така програма має враховувати вікові особливості розвитку, психофізіологічні

особливості та потреби дітей, потенціал їх розвитку, напрями та умови, в яких цей розвиток буде найбільш ефективним та прийнятним для кожної дитини. Програма повинна бути вільною від гендерних стереотипів та спрямованою на задоволення потреб усіх здобувачів освіти, зокрема дітей з особливими освітніми потребами.

Профорієнтаційна робота з категорією осіб з особливими освітніми потребами, крім визначення здібностей та інтересів, що можуть забезпечити успішність людини в певній професії, передбачає й виявлення обмеження життєдіяльності й здоров'я, що може бути перешкодою до опанування та здійснення певної професійної діяльності. Так в законі України «Про професійно-технічну освіту» зазначено, що медичні показники є підґрунтям для обмеження права людини на здобуття певних професій», а професійна підготовка або перепідготовка осіб з інвалідністю здійснюється з урахуванням медичних показань і протипоказань для подальшої трудової діяльності. Водночас рекомендуємо виважено підходити до виключення з переліку рекомендованих професій тих, які традиційно спираються на порушену функцію учня, зважаючи на низку прикладів та практику, що можуть свідчити про необґрунтованість такої позиції.

Важливим елементом успішної професійної орієнтації та свідомого професійного вибору учнів з особливими освітніми потребами є вільний доступ до актуальної, повної та якісної інформації щодо спеціальностей, умов навчання та закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, опису професій та можливостей розвитку кар'єри.

Під час професійної орієнтації важливо забезпечити комунікативні потреби учнів з особливими освітніми потребами. Це допоможе здійснювати комплексне фахове консультування учнів з особливими освітніми потребами щодо вибору та розвитку кар'єри, формування індивідуальної освітньої траєкторії для подальшого навчання та професійної самореалізації.

Професійна орієнтація не має бути теоретичною та відірваною від практики. Соціальне волонтерство та активності в частині професійної орієнтації дають змогу залучати учнів з особливими освітніми потребами до суспільного

життя та дій з метою визначення їхніх потреб та можливостей відповідно до профорієнтаційних пріоритетів.

Налагодження сталих зв'язків між закладами загальної середньої освіти та закладами професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти є інструментом впровадження навчання впродовж життя, забезпечення цілісності та наступності системи освіти для учнів з особливими освітніми потребами.

Закон України «Про освіту» передбачає нову структуру школи – початкову, базову середню та профільну середню освіту, де кожен з рівнів матиме новий зміст освіти та можливість адаптувати навчальний процес до потреб сьогодення. Нова структура школи надає змогу забезпечити максимальне врахування фізичних, психологічних, емоційних і розумових здібностей дитини відповідно до вікових особливостей. Професійно-орієнтаційна робота реалізується шляхом включення дітей в різні види ігрової та навчальної діяльності ще в умовах закладів дошкільної освіти та продовжується в школі. Посилення професійної орієнтації починається з другого циклу базової середньої освіти (базове предметне навчання). Вже профільна старша школа у 10-12 класах покликана створити умови для поглибленого ознайомлення з професіями, особливостями їх опанування та працевлаштування.

Професійно-орієнтаційна робота має містити наступні етапи :

1) Професійне інформування учнів з особливими освітніми потребами та їхніх батьків. На цьому етапі учні мають опанувати елементарні знання і уявлення про професії, вимоги до особистості, яка виконує певну професійну діяльність, ринок праці, затребувані професії, конкуренцію у професіях, особливості складових доступності й безбар'єрності як на етапі опанування професією, так і на етапі здійснення професійної діяльності. Це дає можливість сформулювати професійні потреби й інтереси учня та врахувати фактори навколишнього середовища, що можуть значно полегшувати чи нівелювати можливі професійні виклики, що можуть виникати в результаті порушення функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я учнів.

2) Професійна діагностика. На цьому етапі здійснюється підбір та адаптація методики професійної діагностики для оцінювання кожного окремого учня з урахуванням його можливостей і потреб; інтересів та захоплень; визначення орієнтовного переліку кола професій, що відповідають виявленим особливостям; виокремлення тих якостей особистості, що недостатньо сформовані, але є невід'ємною частиною для певної професії; визначення бар'єрів, що можуть виникати при опануванні або професійній діяльності та шляхів і способів їх мінімізації чи усунення.

3) Професійна допідготовка. На цьому етапі здійснюється формування та/ чи розвиток якостей особистості та знань, що є необхідними для професій, які зацікавили учня; розширення знань про обрані професії.

4) Професійна маршрутизація. На цьому етапі здійснюється складання освітньо-професійної траєкторії учня та її корегування. Освітньо-професійна траєкторія учня передбачає визначення майбутньої професії, вибір відповідного закладу освіти та освітньо-професійної програми для її здобуття, визначення можливих бар'єрів та шляхів їх мінімізації чи усунення при здобутті професії чи здійсненні професійної діяльності, додаткова підтримка для забезпечення необхідних адаптацій та модифікацій в освітньому процесі та професійній діяльності.

Враховання особливих освітніх потреб учнів, їхнього досвіду та підготовки має істотне значення для планування плавного переходу від закладу загальної середньої освіти до закладу професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти (далі – Перехід) й може передбачати додаткове залучення ресурсів. Перехід є процесом, який передбачає реалізацію двох основних завдань:

- збір і оцінювання інформації та ресурсів, необхідних для прийняття рішення про вибір закладу освіти, освітньо-професійної програми тощо;
- розроблення плану переходу.

План переходу є графіком дій для фахівців та учнів з особливими освітніми потребами і їхніх батьків. Серед таких дій важливими є зустрічі між представниками закладів загальної середньої освіти та закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти для обговорення

особливих потреб дитини, необхідної підтримки, можливості/необхідності персональної підтримки (наставник тощо), пристосувань, залучення додаткових ресурсів та інше. Важливим аспектом зустрічей є також вирішення питання адаптації приміщень до індивідуальних потреб учнів (можливість доступу до закладу та окремих приміщень, пристосування місця для занять та відпочинку, доступність туалетної кімнати та інше).

Відповідно до рекомендації Європейської агенції, такий план переходу для учнів з особливими освітніми потребами може розробляти команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами (далі – Команда супроводу). Учні з особливими освітніми потребами та їхні батьки мають бути залучені до розроблення плану переходу. Формат плану переходу має враховувати особливості сенсорного сприймання учнів.

Для реалізації ефективного переходу серед фахівців команди супроводу має призначатися відповідальна особа. Серед обов'язків цієї відповідальної особи є модерування зустрічей, збір інформації про заклади освіти, освітньо-професійної програми, особливості подальшого працевлаштування тощо та відвідування обраних локацій (разом з батьками та учнем) з метою оцінки ситуації.

Європейська агенція наголошує на трьох групах компетентностей, які мають братися до уваги під час розроблення плану переходу:

- 1) академічні компетентності учнів з особливими освітніми потребами (рівень засвоєння навчальної програми);
- 2) професійні компетентності (знання і навички, необхідні для певної професії);
- 3) особистісні, соціально-емоційні та фізичні компетентності (рівень самостійності, дотримання правил та часових рамок, вміння взаємодіяти з іншими, володіння організаційними навичками та інше).

Впровадження професійної орієнтації для учнів з особливими освітніми потребами у закладі загальної середньої освіти має здійснюватися на засадах партнерського залучення їхніх батьків. Батьки мають отримувати інформацію щодо кожного етапу професійної орієнтації учнів з особливими освітніми

потребами. Варто забезпечити інформаційні та рекомендаційні матеріали щодо формування та/ чи розвитку якостей та знань, що є необхідними для професій, чи розширення знань про майбутні професії. Партнерство закладу та батьків допоможе якісно підтримувати учнів з особливими освітніми потребами на шляху самопізнання, особистісного розвитку, вибору професійного маршруту.

Рекомендуємо для ознайомлення:

1. Буклет для спеціалістів та спеціалісток, які допомагають молоді з професійним самовизначенням. URL: https://www.dcz.gov.ua/sites/default/files/buklet_dlya_pracivnykiv_n_2_1.pdf
2. Профорієнтаційний буклет для молоді. URL: https://www.dcz.gov.ua/sites/default/files/buklet_dlya_molodi_n_2_2.pdf
3. Платформа з профорієнтації та розвитку кар'єри. Офіційний Інтернет-портал Державної служби зайнятості України. Сервіс з он-лайн тестування. URL: <http://profi.dcz.gov.ua/>
4. Individual Transition Plans. Supporting the Move from School to Employment. URL: https://www.european-agency.org/sites/default/files/individual-transition-plans_itp_en.pdf